

Η ΠΛΑΤΩΝΙΚΗ ΔΙΑΛΕΚΤΙΚΗ

● **Του Δρα Κλείτου Ιωαννίδη**
Θρησκευολόγου-Καθηγητή Φιλοσοφίας

Ο ιδρυτής της Ακαδημίας, στη φροντίδα του να προετοιμάσει τους μέλλοντες υποψηφίους φιλοσόφους, χρησιμοποιεί τις επιστήμες του Αριθμού. Η προσφυγή στα μαθηματικά δικαιολογείται από τον χαρακτήρα της καθολικότητάς των, τη βασική διάσταση της θεωρητικής ζωής του φιλοσόφου. Η μαθηματική δοκιμασία θα είναι εκείνη που θα επιτρέψει την εκλογή των προοριζομένων για τον φιλοσοφικό βίο (1). Πώς όμως ο Πλάτων αντιλαμβάνεται τον προπαιδευτικό ρόλο των μαθηματικών και πού ακριβώς βρίσκεται η δύναμή των, ώστε να μπορούν να σταθούν ως η αληθινή προπαιδεία των μελλόντων να κυβερνήσουν;

Το VII βιβλίο της Πολιτείας, που ασχολείται με το θέμα και που αρχίζει με τον μύθο του Σπηλαίου, επιφορτίζει τις επιστήμες αυτές με τον ρόλο της μεταστροφής της ψυχής, βοηθώντας την να διέλθει από τη νυκτερινή στην αυθεντική ημέρα, δηλαδή από τις σκιές των αισθητών όντων στο φως του ίδιου του πραγματικού (2).

Εδώ βρίσκεται η προνομιά της θέσης των επιστημών του Αριθμού, που κληροδότησαν οι Πυθαγόρειοι, με μια όμως διαφορά: Τα μαθηματικά στους Πυθαγορείους είχαν οντολογική σημασία, ενώ στον Πλάτωνα λογική. Στους Πυθαγορείους, από τους οποίους εμπνέεται ο φιλόσοφος μας, ο Αριθμός ήταν οντολογική αρχή και οι μαθηματικές επιστήμες διαδραμάτιζαν ρόλο μεταφυσικής κοσμολογίας. Αντίθετα στον Πλάτωνα ο αριθμός

είναι μόνο ένα νοητικό στοιχείο, μια καθαρή σχέση, και τα μαθηματικά μια ειδική επιστήμη στην υπηρεσία της διαλεκτικής. Ο Αθηναίος φιλόσοφος διατηρεί από τους Πυθαγορείους ό,τι μπορεί να τον βοηθήσει να καταλάβει τον κόσμο, αν και τελικά οι υπέρτατες ιδέες του Αγαθού, του Ωραίου και του Αληθινού θα αντικαταστήσουν τις μαθηματικές επιστήμες, στις οποίες ασκήθηκε για δέκα χρόνια ο υποψήφιος διαλεκτικός.

Εκείνο που χωρίζει τα μαθηματικά από τις άλλες τεχνικές ενασχολήσεις είναι η καθολική των εφαρμογή. Τούτη είναι και η παιδαγωγική των αξία, ότι έχουν την ικανότητα να μυήσουν ορθολογικά στην ιδέα του Αγαθού. Μέσω της άσκησης και του εθισμού επιτυγχάνουν τη στροφή της διάνοιας από τα αισθητά στα νοητά. «Ψυχῆς ὄλκον ἀπὸ τοῦ γιγνομένου ἐπὶ τὸ ὄν...ὄλκον...ἐπὶ τὴν οὐσίαν... μεταστροφή ἀπὸ γενέσεως εἰς ἀλήθειαν» (3). Με αυτές τις φράσεις η Πολιτεία χαρακτηρίζει το έργο των μαθηματικών επιστημών.

Οι μαθηματικές επιστήμες της Πολιτείας αναλαμβάνουν την ευθύνη να οδηγήσουν τον υποψήφιο της διαλεκτικής στη σύλληψη του αεί όντος, αφού τον βοηθήσουν στην κατανόηση του ότι η ουσία και η καθαρή όψη του Αγαθού βρίσκονται έξω από τον διαρκώς μεταβαλλόμενο εμπειρικό κόσμο. Αστρονομία, Γεωμετρία, Αριθμητική, Αρμονία κ.ο.κ. δεν έχουν στην Πολιτεία πρακτικούς και μηχανικούς σκοπούς, αλλά βρίσκονται στην υπηρεσία της θεωρίας, των νοητικών και αριθμη-

τικών σχέσεων (4).

Ο Πλάτων πιστεύει πως δεν μπορεί να υπάρξει επιστήμη του αισθητού. Το αισθητό είναι κάτι κατά προσέγγιση, χρησιμεύει ως καλή αρχή και ως πεδίο εφαρμογής. Ποτέ όμως δεν είναι σταθερό σημείο αναφοράς και πρότυπο. Έτσι τα μαθηματικά υποχρεούνται, ξεκινώντας από τα εμπειρικά δεδομένα και τις εκ των προτέρων καθορισμένες υποθέσεις, να βρουν τις νοητικές σχέσεις των πραγμάτων. Στον Σωκράτη του Φαίδωνα θα χρειαστούν οι λόγοι, για να βρεθεί η αλήθεια των όντων (5). Αυτός είναι και ο ρόλος των Αριθμών: να βρίσκουν τους λόγους των πραγμάτων και να φωτίζεται η αλήθεια. Η διαφορά των μαθηματικών από τη διαλεκτική, αν και οι δύο έχουν καθαρά αφηρημένες και νοητικές διαδικασίες και εξυπηρετούν τον ίδιο σκοπό της αλήθειας, βρίσκεται στο ότι τα μαθηματικά ασχολούνται με τη γένεση της ουσίας, η δε διαλεκτική με την ουσία (6). Τα μαθηματικά εργάζονται με υποθέσεις και πιθανότητες, ενώ η διαλεκτική, παίρνοντας μαζί της τα συμπεράσματα (τελευταίες) των μαθηματικών επιστημών, ξεπερνά το πιθανό και το υποθετικό, για να φτάσει στην απόλυτη και ανυπόθετη αρχή, που βρίσκεται επεκτεινόμενη κάθε ουσίας (7). Η γνωστική διαδικασία των μαθηματικών αναφέρεται στη διάνοια, ενώ η διαλεκτική στον νου, το πιο καθαρό, το δεύτερο και υψηλότερο μέρος της νοητικής συγκρότησης του ανθρώπου. Η διάνοια είναι κάτι, που τοποθετείται μεταξύ δόξας και νοημοσύνης.

Στην Πολιτεία διακρίνουμε τέσσερα γνωστικά επίπεδα: την εικασία, την πίστη, τη διάνοια και τη νόηση. Όσο η γνώση προχωρεί προς τις σφαίρες του όντος, τόσο κερδίζει σε καθαρότητα και σαφήνεια (8). Έτσι τα μαθηματικά είναι πιο καθαρά από τη «δόξα» και λιγότερο φωτεινά από την επιστήμη. Ο όρος επιστήμη αποδίδεται μόνο στη διαλεκτική, τη μόνη ικανή να οδηγήσει αποκλειστικά στην αλήθεια. Τα μαθηματικά βρίσκονται στο μεταξύ στάδιο προς την αλήθεια, γι' αυτό και είναι το καλύτερο προπαιδευτικό όργανο, στην αναζήτηση του Αγαθού. Γι' αυτό τον λόγο χρησιμοποιούνται δέκα χρόνια από τους υποψηφίους για τη βασιλεία της αλήθειας διαλεκτικούς φιλοσόφους (9).

Αφού ο Πλάτων καθόρισε το υπέρτατο Αγαθό ως τον τελικό σκοπό της παιδείας, αγωνίζεται να στρέψει τον οφθαλμό της ψυχής προς το φως του Αγαθού. Η λειτουργία του αναπροσανατολισμού του όμματος της ψυχής, που αφέθηκε να απομακρυνθεί από το Αληθινό, ονομάζεται στον Πλάτωνα παιδαγωγική επιστήμη. Η μετάβαση από τις

σκιές των φθαρτών πραγμάτων του μεταβλητού κόσμου στην ακτινοβολία του Όντος, μέσω ενός προοδευτικού εθισμού, αντιστοιχεί στο σύνολο των παιδαγωγικών κύκλων, που αναφέρονται στην Πολιτεία (10).

Τα πιο αποφασιστικά και δοκιμασμένα πνεύματα, ύστερα από δεκαετή περίοδο σκληρής μαθηματικής άσκησης, στα τριάντα τους, μπορούν να ασχοληθούν με τη διαλεκτική, την κατ' εξοχήν επιστήμη, που θα τους επιτρέψει την οριστική προσέγγιση προς τη θέα του Αγαθού (11). Η διαλεκτική δοκιμασία θα διαρκέσει πέντε έτη, κι έτσι συμπληρώνεται η παιδεία του φιλοσόφου. Για δεκαπέντε ακόμη χρόνια ο φιλόσοφος θα ανακατεύεται στις δημόσιες υποθέσεις, ώστε να δοκιμάσει την ηθική του δύναμη και να θέσει σε εφαρμογή τις κεκτημένες γνώσεις και τη διαλεκτική του ικανότητα. Στην ηλικία μόνο των πενήντα οι φιλόσοφοι, ύστερα από το ξεπέραςμα όλων των δυσκολιών τόσο στο θεωρητικό, όσο και στο πρακτικό πεδίο, θα είναι ικανοί να αποκτήσουν εξ ολοκλήρου το Αγαθό, έχοντας δικαίωμα να αναλάβουν τη διακυβέρνηση και να αρχηγεύσουν του Κράτους.

Ας επιστρέψουμε όμως στη διαλεκτική, το μέγιστο μάθημα και όργανο του φιλοσόφου, την τελευταία βαθμίδα πριν τη θεωρία του Αγαθού. Ο διαλεκτικός, σύμφωνα με τον Κρατύλο, ορίζεται ως εκείνος που κατέχει την τέχνη να ερωτά και να ερωτάται (12). Τούτο αντιστοιχεί με τις Σωκρατικές διαδικασίες, που αγωνίζονται να φτάσουν στον ορισμό της αξίας.

Στην Πολιτεία επίσης, η διαλεκτική ορίζεται ως η τέχνη, κατά την οποία τίθενται ερωτήσεις και λαμβάνονται απαντήσεις. Πρόκειται για μέθοδο, διαδικασία και αληθινή επιστήμη (13). Ο Φαίδρος τη θεωρεί ταξίδι, με σκοπό «λόγον εκάστου λαμβάνοντα τῆς οὐσίας» (14). Η γνώση της ουσίας κάθε πράγματος είναι εκείνη που ορίζει τον διαλεκτικό, τον φιλόσοφο δηλαδή, που φιλοσοφεί άδολα και με δικαιοσύνη (15).

Ποιος όμως είναι ο τρόπος, τα είδη και οι οδοί της διαλεκτικής επιστήμης (16); Οι αυτοί σχεδόν όροι επανέρχονται σ' ολόκληρο το Πλατωνικό έργο. Η διαλεκτική θεωρείται ως η συναγωγή υπό την επίβλεψη μιας μοναδικής αρχής των διαφορών γενών του Όντος και μια ορθολογική διαίρεση, σύμφωνα με την ίδια μοναδική αρχή, των διαφορών επίσης γενών. Η πρώτη κίνηση αντιπροσωπεύει την ανοδική διαλεκτική. Ανεβαίνει ο φιλόσοφος από μια ιδέα σε άλλη, μέχρις ότου φτάσει το Αγαθό. Η κάθοδος αντίθετα γίνεται προοδευτικά από το νοητό στον αισθητό κόσμο μέσω της ανάλυσης και της διαίρεσης. Τούτο όμως δεν είναι στερεότυπο σ' όλους τους διαλόγους. Υπάρχουν μερικές παραλλαγές. Ύστερα από τους πρώτους Σωκρατικούς διαλόγους και μετά τον Μένωνα, ο Πλάτων δεν ασκείται στον ορισμό και την καθολίκευση της ιδέας ή αξίας. Επιδιώκει να ερμηνεύσει τις νοητικές σχέσεις, που απαρτίζουν την ιδέα. Αναζητά την «αιτία του λογισμού», ώστε να περάσει από την ορθή δόξα στην ασφάλεια και τη μονιμότητα της επιστήμης. Μας λέγει πως «διαφέρει δεσμών έπιστήμη όρθῆς δόξης» (17).

Προοδευτικά και διαλεκτικά ο Πλάτων οδηγείται στη διατύπωση της περί ιδεών διδασκαλίας του, δηλαδή στον ορισμό του «αὐτὸ ὃ ἔστι», που είναι ανεξάρτητο από τον αισθητό κόσμο. Η γνώση για τον Αθηναίο φιλόσοφο θα έρθει από αλλού, από ένα κόσμο διαφορετικό από τον δικό μας, τον εμπειρικό. Μόνο με την επιστήμη της Ανάμνησης μπορούμε να πλησιάσουμε αυτόν τον κόσμο. Γι' αυτό τον λόγο η θεωρία των Ιδεών και η θεωρία της Ανάμνησης παραμένουν αδιαχώριστες (18). Η διαλεκτική, όπως το επικυρώνουν ο Μένων, ο Φαίδων και ο Πολιτικός, είναι το απαραίτητο όργανο

για την ανάμνηση των Ιδεών (19).

Η γνώση λοιπόν είναι μια υπερβατική εμπειρία. Το επιστητό και η αλήθεια, όπως και η επιστήμη, έχουν πηγή και υπέρτατη αιτία το ίδιο το Αγαθό. Χωρίς να στραφεί το μάτι του Νου προς το Αγαθό, καμιά γνώση δεν είναι προσιτή. Ο Πλάτων ονομάζει στην Πολιτεία γνώση και αλήθεια τα αγαθοειδή. Η παντογνωσία και παντοδυναμία του Αγαθού, «τοῦ ἐπέκεινα τῆς οὐσίας πρεσβεία τε καὶ δυνάμει», γίνονται στον Πλάτωνα η ύψιστη πραγματικότητα (20). Όσο προχωρεί ο άνθρωπος προς την άυλη και νοητή καθαρότητα, τόσο πλησιάζει την «αρχαία φύση» και πραγματώνει την ιδία του υπόσταση, ως «φυτόν οὐράνιον» κι όχι γήινο (21). Η πραγμάτωση αυτή είναι αποτέλεσμα απομάκρυνσης από τα φθαρτά και βίωση μέσα στα αιώνια. Εδώ βρίσκεται και το κεντρικό μέρος του φιλοσοφικού εγχειρήματος. Πρόκειται για το περίφημο μέρος του Θεαιτήτου, όπου διαγράφεται το πορτραίτο του φιλοσόφου και καλείται ο φιλόσοφος σε φυγή, που ορίζεται ως «ὁμοίωσις Θεῶ κατὰ τὸ δυνατόν» (22).

Έτσι η ουσία της διαλεκτικής βρίσκεται στην ικανότητά της να εξομοιώσει τον άνθρωπο με την Αλήθεια, συνοψίζοντας σε μια Ιδέα, όπως μας το λέει ο Φαίδρος, ότι βρίσκεται διασκορπισμένο σε χίλιους τόπους (23). Πρόκειται για τη γνωστή μέθοδο της συναγωγής και της διαίρεσης, που οδηγεί στη διατύπωση του Καθολικού (24).

Η διαλεκτική άνοδος από βαθμίδα σε βαθμίδα περιγράφεται και στο Συμπόσιο. «Διότι αυτό ακριβώς είναι η ορθή προς τα ερωτικά οδός... ν' αρχίζει... από το ένα προς τα δύο και από τα δύο προς όλα τα ωραία σώματα και από τα σώματα προς τις ωραίες πράξεις και από τις πράξεις προς τις ωραίες μαθήσεις, ώπου από τις μαθήσεις να φτάσει σ' εκείνο το μάθημα, που είναι το μάθημα του απολύτου κάλλους» (25). Η αποκάλυψη όμως της ομορφιάς έρχεται «ἐξαίφνης», ύστερα από όλες τις προπαιδευτικές πειθαρχίες, που παίζουν τον ρόλο των διαλεκτικών βαθμίδων. Οι βαθμίδες αυτές συγκρίνονται με τους μυητικούς βαθμούς των Μυστηρίων, που έχουν ως τέρμα την Εποπτεία, όπου αποκαλύπτεται αυτούσια η Ιδέα του Κάλλους (26).

Το ίδιο ισχύει και για τον Φίληβο. Είναι απαραίτητο σε κάθε περίπτωση να αναζητείται η μοναδική Ιδέα. Μετά τη συνένωση στην ανιούσα μορφή της διαλεκτικής, εξετάζεται η διαίρεση ή διχοτόμηση στην κατιούσα διαλεκτική πορεία. Το ίδιο συμβαίνει και στον Σοφιστή (27). Η διαλεκτική γίνεται η επιστήμη της διάκρισης των γενών και τω ειδών του όντος.

Η ικανότητα και το μεγαλείο του φιλοσόφου δεν βρίσκονται μόνο στη διαλεκτική του δύναμη, να στέκει δηλαδή διαρκώς στραμμένος προς το θείο και την αλήθεια, αλλά και στην πρακτική εφαρμογή των ιδανικών αυτών συλλήψεων: «δηλῶσαι μὲν οὐ πᾶνυ χαλεπόν, χρῆσθαι δὲ παγγάλεπον» (28). Η αναγνώριση της αξίας της διαλεκτικής κάνει την τελευταία τον ακρογωνιαίο λίθο (θριγκό) κάθε επιστήμης. Η άσκησή της απαιτεί εκπληκτικές διανοητικές, ηθικές, ακόμη και φυσικές δυνατότητες. Μόνο μια φιλοσοφική φύση, προικισμένη με τη δύναμη της σύνθεσης, μπορεί να αναλάβει το διαλεκτικό εγχείρημα, που οδηγεί στην κορυφή της πυραμίδας, αλλά και στην αναγκαία κάθοδο, για την ανάληψη του πεπρωμένου του άστεως (29).

Η πραγμάτωση του όντος απαιτεί και μεγάλη κάθαρση, απαιτεί αγνότητα. Το ιερό τέμενος της Αλήθειας γίνεται προσιτό μόνο σ' όσους καθάρισαν το πνεύμα και το σώμα τους από κάθε είδους ακαθαρσία και μίασμα. Η άφιξη στον χώρο της καθαρής θεωρίας προϋποθέτει τη διαρκή μελέτη του θανάτου (ορισμός φιλοσοφίας στον Φαίδωνα), θανάτου του αισθητού και φθαρτού κόσμου (30). Την πορεία αυτή προς τον νοητό ήλιο και τον υπερουράνιο τόπο, την πηγή κάθε ουσίας, μας δίδαξαν οι λόγοι του Σωκράτη στον Φαίδρο με το περρωτό άρμα, στην Πολιτεία με την αλληγορία του Σπηλαιού και

με τον Ερωτικό λόγο της Διοτίμας στο Συμπόσιο. Κατ' αυτό τον τρόπο η διαλεκτική δεν φαίνεται να είναι ούτε συζήτηση ούτε πειθώ. Πρόκειται για εσωτερικό διάλογο και συμφωνία στην αναζήτηση της αντικειμενικής αλήθειας. Η εσωτερική αυτή συμφωνία και ενότητα θα γίνουν άλλωστε και το τελευταίο καταφύγιο του φιλοσόφου, όταν μάχεται ενάντια σ' όλες τις αντιδράσεις. Πρόκειται για «τὴν ἐν αὐτῷ πολιτείαν», που κρύβει όλη τη μοναξιά και το μεγαλείο του φιλοσόφου, όταν γύρω του βασιλεύει η γενική ακατανοησία. «Φιλόσοφον πλῆθος ἀδύνατον εἶναι» (32).

Ο Πλατωνικός φιλόσοφος παραμένει πιστός στην άδοση και αγνή σκέψη, καθώς και στη φιλοσοφική έρευνα, χωρίς ποτέ να καταδέχεται κανενός είδους εμπόριο με τις ιδέες και τα Μυστήρια που δέχτηκε. Ο φιλόσοφος παραμένει ο παντοτινός φύλακας, ο υμνητής και ο κήρυκας του Λόγου. Ο έρωτας και ο λόγος του είναι γέννα μέσα στον ωκεανό της Ομορφιάς και Διονυσιακή έκσταση. Γι' αυτό και η ενασχόληση με τη φιλοσοφία σημαίνει μυστική μύηση και κάθαρση. Η ψυχή του φιλοσόφου τίποτα άλλο δεν κάνει από το να «ξυνακολουθεί τον Θεό», όπως μας λένε οι Νόμοι (33) και όπως μας το είπε προηγουμένως ο Θεαίτητος, με την ομοίωση Θεῶ. Τούτο ήταν άλλωστε και το έργο της Πλατωνικής Ακαδημίας: η διαρκής άσκηση στον θεωρητικό βίο. ■

ΣΗΜΕΙΩΣΕΙΣ

- (1) Πολιτεία, 526 c.
- (2) Ibid, 521 c. 532 a-b
- (3) Ibid, 521 d, 524 e, 525 c, cf 521 c- 536 d
- (4) J. Moreau, *Le sens du Platonisme*, Paris, 1967, 121 k.e.
- (5) Φαίδων, 73a cf. Menon, 82 b. k.e.
- (6) G. Rodier, *Etudes de philosophie grecque*, Paris, 1969, 39- 48
- (7) Πολιτεία, 511 α, 509 β, 510 α-β, P. Crenet, *Les origines de l' analogie philosophique dans ses dialogues de Platon*, Paris 1948, σ. 172- 175.
- (8) Πολιτεία, 511 c-e, A. J. Festugiere, *Contemplation.- et vie Contemplative selon Platon*, Paris, 1967, σ.170 k.e. D. Ross, *Platos theory of Ideas*, London, 1966, σ.67 k.e.
- (9) Πολιτεία, 533 d, 531 d- 536 d. 99c.
- (10) Πολιτεία, 502 d, 276 b.c.
- (11) Ibid., 539 d, 276 b.c.
- (12) Κρατύλος, 390 c, Πολιτεία, 534 d. Φαίδων, 75 d., Νόμοι, 893 a.
- (13) Πολιτεία, 532 b- 534 b.
- (14) Φαίδρος, 276 e.
- (15) Πολιτεία, 534 b, Σοφιστής, 253 e.
- (16) Πολιτεία, 532 d-e
- (17) Μένων, 97 e- 98 a, Φαίδων, 79a.
- (18) Φαίδων, 75 c- 76 e.
- (19) Μένων, 84 c- d, 85 c-e, Φαίδων, 101 d. k. e. Πολιτικός,

277 d. k.e.

- (20) Πολιτεία, 508 c- 509 b
- (21) Ibid., 478 c, 508 c. k.e., Φαίδρος, 247 b-e, Τίμαιος, 90 a- d, 88 c- 89 a, Επινόμις, 966 a, 990 b, 991 a.k.e.
- (22) Θεαίτητος, 176 c.
- (23) Φαίδρος, 265 d-e, 277 b, Νόμοι, 965 d.
- (24) Πολιτεία, 533 d-e, 511 b-c, 532 a, 534 b-d, Πολιτικός, 185 a- 287 c, VIIη Επιστολή, 343 e, 342 a-d, Φαίδρος, 266 b. V. Brochard, *Etudes de Philosophie ancienne et de philosophie moderne*, Paris, 1966, 113- 150, 151- 168. V. Goldschmidt. *Les dialogues de Platon*, Paris, 1963, 1-2
- (25) Συμπόσιο, 211 c.
- (26) Ibid., 210 a-e, A. J. Festugiere, *Conteplation et vie Contemplative selon Platon*, Paris, 1097, 164-166
- (27) Φίληβος, 16 d, Σοφιστής, 253 e, 254 b.
- (28) Φίληβος, 16 b, G. Rodier, *Etudes de Philosophie gresque*, Paris 1969, 67-73
- (29) Πολιτεία, 534 e, 488 a-487 a, 535 b-541 b, Θεαίτητος, 173 a, k.e.Φαίδων, 90 b-c, 65 e-66 a. S. Petrement, *Essai sur de dualisme chez Platon, les Gnostiques, et les Manicheens*, Paris, 1947, σ.107-125
- (30) Φαίδων, 63 e-69 d, 77 e-84 b
- (31) Πολιτεία, 591 e
- (32) Ibid, 494 a
- (33) Νόμοι, 71 c.b. A. J. Festugiere, *Etudes de Philosophie greque*, Paris, 1971, σ.245-247, 155, 117-137